

УДК 811.161.2:373:32

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО СТИЛЮ ОСИПА ТУРЯНСЬКОГО

Олена КРАВЧЕНКО-ДЗОНДЗА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (Україна, Дрогобич)
olencha1968@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4857-3460>

Research ID: N-8769-2018 <http://www.researcherid.com/rid/N-8769-2018>

Статтю подано до редакції / The article is submitted to the editorial board:
10.09.2019

Статтю опубліковано / The article is published: 15.09.2019.

У статті проаналізовано стилістичні засоби, що маркують художній дискурс Осипа Турянського, з'ясовано їхню контекстуально-функціональну специфіку як репрезентантів низки мовностилістичних, лінгвопрагматичних, логіко-семантичних, філософських категорій; окреслено лінгвокогнітивний простір поєднання «Поza межами болю», визначено найважливіші структурні та семантичні ознаки мовних одиниць; досліджено структуру і зміст найважливіших лінгвокогнітивних репрезентантів індивідуально-авторської мовної картини світу О. Турянського.

Ключові слова: експресіонізм; мовна особистість; концепт; мовна картина світу.

FEATURES OF LINGUAL STYLE OF OSYP TURYANSKY

Olena KRAVCHENKO-DZONDZA

Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor, Department of philological sciences and techniques of teaching in elementary school, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych, Ukraine) olencha1968@gmail.com

The relevance of the current research is due to the objective need to undertake an analysis of numerous linguistic units – stylistems that mark the artistic discourse of O. Turyansky, taking into consideration their contextual and functional peculiarity as

representatives of a range of linguostylistic, linguopragmatic, semantic, philosophic categories.

The scientific novelty of the article is defined by the fact that it is attempt to explore the frame of expressive-descriptive linguostylistic language means of the writer's artistic prose as a whole and as a system.

The study proves that in the analyzed texts the stylistemes which highlight the idiolect of the writer and constitute a set of expressive-figurative marking means of his language creation represent a number of linguostylistic, linguisticpragmatic, logical-semantic, and philosophical categories that enables to interpret them not only in the linguostylistic field of research, but also within the framework of linguistic pragmatics, the theory of intertextuality, cognitive linguistics and conceptual theory.

A specific feature of the conceptual sphere of O. Turyansky is the literary interpretation of a number of equivalent categories, such as a sun – a fire, modern – past, a war – a peace, which in the language of «Beyond the Pain» are embodied with antonymic concepts characteristic of the writer's artistic discourse. It has been justified that in the language of O. Turyansky there are specific linguistic units used to define substantive quantities of content of concept «the fire» with the text opposition: «life» – «dearth». It represents the particularly relevant contrast between the concepts of «to live» – «to die». The article analyzes the most expressive components of the linguistic and cognitive space of the writer's artistic prose. The components of the structure of the semantic entities and their functional and semantic purpose are determined.

Key words: expressionism, linguistic personality, concept, linguistic picture of the world.

Постановка проблеми. Осип Турянський увійшов в історію української літератури як автор повісті-поєми «Поza межами болю». Під час Першої світової війни йому, як і багатьом жовнірам-галичанам австрійської армії, судилося пройти крізь пекло військовополонених в італійських таборах. Осипа Турянського інтернували на Ельбу, де 1917 року він завершив першу редакцію повісті-поєми, що з'явилась на світ 1921 року. Увесь цей допублікаційний час, майже чотири роки, письменник її редагував, переписував, креслив і знову закреслене відновлював. «Читати комусь він її не міг, щоби плач йому не затискав горло». Пережите й вистрадане в роки Першої світової війни (її ще називали Великою війною – О.К.-Дз.) вилилося на папір короткими і страшними рядками.

«Поza межами болю» – суб'єктивно-об'єктивна оповідь про той мартиролог, який випав на долю всіх народів, що зійшлися в цій війні. Як стверджує сучасний дослідник творчості письменника А. Печарський, протягом свого життя О. Турянський так і не вийшов за межі пережитого на снігових вершинах албанських гір у період Першої світової війни (Печарський, 2001, с.5). Тому світ *болю* став праосновою усієї його творчості. У нашому дослідженні спробуємо розкрити особливості сим-

волізованого світу «Книги Болю», проаналізувати засоби, що виражають гострі проблеми людства: ворожнеча, війна, відчай, песимізм, розуміння безперспективності життя.

Аналіз досліджень. Перший видавець повісті О. Турянського професор Роберт Плен у післямові до віденського видання твору визначив світове значення твору для утвердження ідеалів добра, миру, засудження страхітливої суті війни: «В найшляхетнішому змаганні народів досягнути й розділити найвищі цінності людства в царстві світової літератури рідко котрий сучасний поет написав такий сильний, такий глибокий і оригінальний твір, як автор «Поza межами болю» (Пінчук, 1989, с.3). Видавець зробив наголос на загальнолюдському сенсі твору та його абсолютній художній довершеності: «Ідея його поеми – се вічне світло над розшалілим морем людських заблуджень і злочинів, се переконуюча, тверда скеля, віра в безсмертну силу людського духа» (Пінчук, 1989, с.4).

Богдан Лепкий, оцінюючи «Поza межами болю», писав, що, читаючи твір, не знаєш, чи більше дивуватися тому, що автор пережив (О.Турянський був учасником подій, зображених творі – О.К.-Дз.), чи тому, що написав. Літературознавець указував на художні якості твору, майстерність композиції, дантівську експресію в картині безодні (Гузар, 1990, с.7). Попри неоднозначність літературознавчих поглядів щодо жанровизначальних чинників твору «Поza межами болю» дослідження свідчать про особливе графічне оформлення О.Турянського, коли форма має значення не сама по собі, а як знак, символ певного словесного змісту експресіоністичного тексту (Печарський, 2001, с.6). А. Печарський у своєму дисертаційному дослідженні звертає увагу на певну закономірність авторського стилю: двома пунктирними лініями письменник здебільшого передавав крайню фізичну напругу й безнадійність товаришів; трьома – позначав, в основному, глибини сутності критичного стану героїв, де біль, смерть і любов є взаємозалежні в «безодні буття».

Мета статті – розкрити особливості мовного стилю Осипа Турянського, зокрема, у повісті-поемі «Поza межами болю».

Виклад основного матеріалу. Для творчості О. Турянського характерним є філософське осмислення вічних категорій людського буття. Серед них проблеми добра і зла, війни і миру, високих гуманістичних ідеалів і низьких проявів зради, підлості, непорядності в поведінці людей. У його авторській концепції чітко простежується розмежування філософських понять високості і низькості, розкриттю яких підпорядковані й стилетворчі засоби. Такі високі гуманістичні ідеали, як добро, людяність, утверджуються своєрідно – через зображення і заперечення злочинів війни, яка породжує ненависть між людьми, відчай і безнадійність.

Розгляд мовної особистості О. Турянського спонукає до висвітлення проблеми зв'язку між мовою і світоглядною орієнтацією автора, що відображається в моделюванні особливого лінгвального світу, формуванні наскрізних мовних засобів, активізації ключових слів.

Загальновідомо: у художньому творі як структурно змістовій мовленнєво-творчій єдності письменник, освоюючи мовні й мовленнєві загальнонародні ресурси, встановлює нові ієрархічні та єдиноспрямовані асоціативно-сміслові зв'язки у згоді із задумом, естетичним ідеалом і художніми закономірностями. У результаті художньо-семантична об'ємність слова в конкретному художньому тексті, як правило, збагачується новими змістовними і конотативними відтінками (Виноградов, 1959, с.5). Звідси випливає необхідність уваги до вивчення змістових навантажень художньо-образних мовних одиниць, у кожному з яких автор вкладає суб'єктивну оцінку, власний кут бачення, одухотворяючи в цілому художньо-образний, мовний і мовленнєвий контекст.

У творі О.Турянського «Поза межами болю», у першу чергу, засуджується війна, як масове вбивство, під час якого людина, намагаючись вижити, перетворюється на звіра, що поїдає та знищує іншого, собі подібного.

Окрім належності до літературної течії *втраченого покоління*, твір «Поза межами болю» нерідко аналізують у межах поетики експресіонізму» [3, с. 51]. Як стверджує А. Печарський, динамічність і простота стилю ліричного роману О.Турянського, невпинний пошук істини, паціфізм, протест проти сучасної соціальної несправедливості, трагізм, розчарування, відчуженість і водночас віра в «революцію людського серця», його перемену, «передуховлення волі до життя» й світлі обрії майбутнього – це була та дорога, що привела письменника до художнього втілення основних засад поетики літературно-мистецької течії перших декад ХХ століття, тобто експресіонізму (Печарський, 2001, с.12).

Інші літературознавці також однозначно наголошують на домінуванні поетики експресіонізму у відомому творі. Н. Мафтин називає такі елементи експресіонізму у творі О.Турянського, як опредмечення у художньому слові болю людської душі і тіла. «Цьому підпорядкована й композиційна своєрідність роману, в основі якої – кінематографічний монтажний принцип, і чорно-біла колористика, і максимальне навантаження зорових і слухових образів-символів» (Мафтин, 2011, с. 61). Кожна мовна одиниця, яку використовує О.Турянський, орієнтована на концептуальний простір, стаючи мовленнєвим виявом того чи іншого фрагмента твору. Індивідуально-авторські образні паралелі беруть участь у структурно-семантичній організації художнього тексту.

Мовні одиниці, що відображають концептуальну картину світу, зазнають усіляких перетворень і набувають концептуальних значень, розширюючи семантичне поле того чи того мовного знака. У результаті мовний знак функціонує не просто як слово-номінація з одним чи кількома лінгвістичними значеннями, а як слово-концепт.

Так, *сонце* виступає символом віри в майбутнє, променем надії на нове життя, символом прозріння людства від п'їтьми під назвою *війна*. Автор переконує, що мине усе погане, закінчиться війна й настане мир та спокій. Солдати живими повернуться до рідних домівок, полонені виживуть та зустрінуться з рідними. У романі «Поza межами болю» головного героя рятує від самогубства сліпий скрипаль Штранцінгер словами: «*Є сонце в житті ... Далеко ... там сонце*» (Турянський, 2015, с. 105). У цих словах звучить надія на порятунок, бо допоки людина дихає, вона жива, вірить і має надію. *Сонце* у О. Турянського та його героя Романа Оглядівського – символ Бога й життя.

Як вже зазначалось, в образному баченні *сонця* відбиті насамперед міфологічні погляди праукраїнців: символічний образ є позитивно конотований, сприймається як символ творчої енергії, найчастіше – як символ Всевидючого божества, Вищої космічної сили, Центру буття, Матері всесвіту. Сонце – це своєрідний символ життя. Концепт *сонце* у мовній картині світу письменників початку ХХ століття займає особливе місце як за частотністю використання, так і за семантичним обсягом та значимістю (Кравченко-Дзондза, 2015, с. 116).

Сонце також близьке до образу вогню. Вогнище, довкола якого гріються герої твору О. Турянського, символізує життя: допоки горить вогонь – люди житимуть. Погасне вогонь – настане смерть. Тому вогонь – це символ життя: «*Огонь... огонь... огонь!.. Згинемо без огню*» (Турянський, 2015, с. 28), «*Всесвітній огонь життя горить над всесвітньою безоднею нічогості*» (Турянський, 2015, с. 41).

Вогонь життя палає в серцях та душах персонажів. Спогади про сім'ю, жінок, дітей, щасливе минуле підтримують вогонь у горах, виливаючись словами у спогади та емоції: «*Цей огонь у мені так жагучий, що я хотів би пригасити його трошки струєю сліз. Та, на жаль, мої сльози замерзли*» (Турянський, 2015, с. 44). Поступово людські слова перетворюються на вогонь спогадів та роздумів, бо єдине, що залишилось у житті полонених, – можливість вилити один одному душу, поки ти ще при розумі, а божевілля не поглинуло свідомість: «*Вони не проміняли б слів огню за найкращі мелодії чудової музики, бо вона була б тепер тяжким роззвукком для їх замерзлої душі*» (Турянський, 2015, с. 50).

Сліпий скрипаль Штранцінгер заради збереження вогню як засобу життя кидає у вогнище скрипку, що була його очима й душею. Таким чином він він намагається підтримати ледь животиючий вогонь, а *скрипка* стає символом продовження людського життя, перемоги над смертю. Але попри усі зусилля героїв, наприкінці згасає вогнище, згасає життя героїв Книги Болю...

Як свідчать дослідження мовознавців і літературознавців своєрідною для західноукраїнських прозаїків є, зокрема, типологія портрету, який є важливим елементом поетики експресіонізму. Так, у творі О.Турянського, крім розгорнутого експресіоністичного опису зовнішності героїв, автор створює й штриховий імпресивний портрет, який супроводжує епізодичні чи другорядні персонажі. Але саме ці портретні вкраплення й епізоди характеризують головних героїв твору, виділяючи і відтіняючи найважливіші риси.

Живі люди порівнюються з трупами або ж мертві схожі на живих: «Бачу їхні обличчя живих трупів. Бачу, як біль і розпука кладе їм на очі й мозок сонячний серпанок привидів і божевілля...» (Турянський, 2015, с. 13), «Ідуть живі трупи людей по трупі природи» (Турянський, 2015, с. 15). Тут немає опису конкретних рис зовнішності героїв. Але кількома виразними штрихами – виразами *живі трупи, сонячний серпанок привидів і божевілля* – автор передає враження, яке справляють ці нещасні люди. Прикметники *живі, сонячний* набувають у даному контексті зовсім нового емоційно-образного значення – містять негативну конотацію, виражаючи страждання героїв.

Важливе змістове навантаження у штрихових портретах містить така деталь людської зовнішності як *очі: очі висохли, замерзли, очі погасли, убивчі очі, дико заіскрені очі*. Для О. Турянського характерним є використання деталі, натяку, штриху, окремого враження, щоб активізувати читача, примусити доповнити і допрацювати образ, з маленької деталі відтворити ціле, домалювавши картину.

Кольористика твору «Поza межами болю» також сповнена негативною і сумною конотації, загалом фон твору – чорно-білий, хоча наявні й інші барви смерті: *фіолетні ноги, сині руки, сіра вічність, зелене лице*. «Чорні хмари закрили заздрісно сонце», «Чорні хмари пускаються в дикий танець» (Турянський, 2015, с. 15), «Їхні смертельно-тривожні обличчя, схожі на брудно-сірі, зелені й фіолетні черепки із глини, які ось-ось розсипляться» (Турянський, 2015, с. 41). Отож, за допомогою накладання експресіоністських барв письменник намагався підкреслити жахіття війни, безкінечний людський розпач. Насиченість у розповіді темних та песимістичних кольорів викликає страх, біль, хворобливі відчуття, пригнічення, очікування невідомої долі.

Паралельно експресіонізм вдається й до інших образів, які є провісниками любові, перемоги, миру. У Турянського також простежуємо оксиморонне поєднання зображення трагедії війни з вірою в прекрасне і світле майбутнє: *загомонів до нього ніжно ліс, сонце з radoцями споглядає, соcни попритулювали голови одні до одних, місяць заглядає у вікно, сонце чепурило розливним золотом свого світла всю природу, визирають білі лиця хат, як тісно обняла та оповила їх яблуневими руками мати природа*. Такі мікрообрази, створені письменником, будуються на контрасті, який є «рухом, думки творчої уяви, завдяки якому загострюються художні деталі, зображення набуває стрункості і динаміки» (Коцюбинська, 1965, с. 139).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Аналізуючи мовну структуру творів Турянського, можна звинуватити автора у деякому зловживанні художніми прийомами, складному і специфічному художньому думанні, але «митець не насичує і не забарвлює образами готову тканину, а мислить ними» (Коцюбинська, 1965, с. 147). А це означає, що мовний стиль цього непересічного автора є своєрідним явищем в українській прозі початку ХХ століття.

Резонанс експресіонізму спричинив використання письменником відповідних стилетворчих засобів: чорної та темної кольористики; ускладнено-асоціативної тропіки; концептів *сонця* і *вогню* як символів життя; емоційності, характерної для екзистенційного світовідчуття. Так, убачаючи в «Поза межами болю» високохудожній резонанс експресіонізму та загальноєвропейського екзистенційного світовідчуття, ми охарактеризували жанрово-стильове осягнення Осипом Турянським у творі «Поза межами болю» певних граней ліричної та епічної форми. На цьому наші дослідження не вичерпані і в подальшому передбачають більш детальний аналіз експресіоністських тем приреченості людства та місіонерського бачення світу; засобів загостреної емоційності; фрагментарності сюжетобудови та рис кінематографічності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Виноградов, В. (1959). *О языке художественной литературы*. Москва: Изд-во СССР.

Гузар, З. & Гуняк, М. (1990). *Шляхами літературної слави рідного краю. Осип Турянський. Матеріали для краєзнавчої роботи*. Дрогобич.

Коцюбинська, М. (1965). *Література як мистецтво слова*. Київ: Наукова думка.

Кравченко-Дзюнда, О. (2015). *Символіка в образній системі західноукраїнської прози*. Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. праць. Дрогобич: Посвіт, 113 – 120.

Мафтин, Н. (2011). Поетика експресіонізму в романі Осипа Турянського «Поza межами болю» та повісті Леоніда Андреева «Червоний сміх». *Слово і Час*, 10, 24–32.

Печарський, А. (2001). *Поетика «Поza межами болю» Осипа Турянського* (Автореферат дис. канд. філол. наук). Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів. Взято з http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

Радавська, О. (2017). Експресіонізм у романі Анрі Барбюса «Вогонь» та романі О. Турянського «Поza межами болю»: типологічний аспект. *Волинь філологічна: текст і контекст*, 150–157.

Турянський, О. (2015). *Поza межами болю. Дума пралису: Вибране*. Київ: Академія.

Турянський, О. (1989). *Поza межами болю: Повість-поема; Син землі: Роман. Оповідання*. Київ: Дніпро.

REFERENCES

Vinogradov, V. (1959). *O yazyike hudozhestvennoy literatury [About the language of fiction]*. Moscow. [in Russian]

Huzar, Z. & Huniak, M. (1990). *Shliakhamy literaturnoi slavy ridnoho kraiu. Osyp Turyanskyi. Materialy dlia kraieznavchoi roboty [By the ways of literary glory of the native land. Osip Turyansky]*. Drohobych. [in Ukrainian]

Kotsiubynska, M. (1965). *Literatura yak mystetstvo slova [Literature as the art of words]*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]

Kravchenko-Dzondza, O. (2015). Symbolika v obraznii systemi zakhidnoukrainskoi prozy [Symbolism in the figurative system of Western Ukrainian prose]. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri – Native word in the ethno-cultural dimension*. Drohobych: Posvit, 113–120. [in Ukrainian]

Maftyn, N. (2011). Poetyka ekspresionizmu v romani Osypa Turyanskoho «Poza mezhamy boliiu» ta povisti Leonida Andreieva «Chervonyi smikh» [The Poetics of Expressionism in Osip Turyansky's novel «Beyond the Limits of Pain» and Leonid Andreev's «Red Laugh»]. *Slovo i Chas – Word and Time*, 10, 24–32. [in Ukrainian]

Pecharskyi, A. (2001). Poetyka «Poza mezhamy boliiu» Osypa Turyanskoho [Poetics «Beyond Pain» by Osip Turyansky]. *Candidate's thesis*. [in Ukrainian] Lviv. [in Ukrainian]

Radavska, O. (2017). Ekspresionizm u romani Anri Barbuiusa «Vohon» ta romani O. Turyanskoho «Poza mezhamy boliiu»: typolohichniy aspekt. [Expressionism in Henri Barbus's novel «Fire» and O. Turyansky's novel Beyond the Pain: A Typological Aspect]. *Volyn filolohichna: tekst i kontekst- Volyn philological: text and context*, 150–157. [in Ukrainian]

Turyanskyi, O. (2015). *Poza mezhamy boliiu. [Beyond the Pain]* Duma pralisu: Vybrane. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian]

Turyanskyi, O. (1989). *Poza mezhamy boliiu [Beyond the Pain]: Povist-poema: Roman. Opovidannia*. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian]